

נעם בלזם

קידושין מדין ערב

- א. הצעת הסוגיה והבעיות בפסיקת הרמב"ם
- ב. מהו "דין ערב"?
- ג. השמטת הרמב"ם בהלכות מכירה
- ד. הכפילות בדברי הרמב"ם
- ה. סיכום

א. הצעת הסוגיה והבעיות בפסיקת הרמב"ם

במסכת קידושין בסוף דף ו, ב מובאת הסוגיה הבאה (רש"י מובא בסוגריים):

אמר רבא: יתן מנה לפלוני ואקדש לך' - מקודשת מדין ערב (ממה שמצינו בתורה שהערב משתעבד למלווה אנו יכולים ללמוד). ערב לאו אף על גב דלא מטי הנאה לידה קא משעבד נפשיה, האי איתתא נמי אף על גב דלא מטי הנאה לידה קא משעבדא ומקניא נפשה.

יהילך מנה והתקדשי לפלוני' - מקודשת מדין עבד כנעני (דתנן במתניתין לקמן קונה את עצמו בכסף על ידי אחרים, שאחרים פודין אותו בממונו, והוא קונה עצמו ויוצא לחירות, ואף על גב דלא חסר איהו בהאי ממונא מידו). עבד כנעני לאו אף על גב דלא קא חסר ולא מידי קא קני נפשיה, האי גברא נמי אף על גב דלא קא חסר ולא מידי קא קני לה להאי איתתא.

יתן מנה לפלוני ואקדש אני לוי' - מקודשת מדין שניהם: ערב לאו אף על גב דלא קא מטי הנאה לידה קא משעבד נפשיה, האי איתתא נמי אף על גב דלא קא מטי הנאה לידה קא מקניא נפשה. מי דמי? ערב האי דקא קני ליה קא חסר ממונא, האי גברא קא קני לה להאי איתתא ולא קא חסר ולא מידי! עבד כנעני יוכיח, דלא קא חסר ממונא וקא קני נפשיה. מי דמי? התם הך דקא מקני קא קני, הכא האי איתתא קא מקניא נפשה ולא קא קניא ולא מידי! ערב יוכיח, אף על גב דלא קא מטי הנאה לידה משעבד נפשיה...

איתמר נמי משמיה דרבא וכן לענין ממונא (הנך שמעתא דרבא דילפינן קידושין מדין ערב ומדין עבד כנעני, כן לענין ממונא. מכר לו שדה ואמר לו, תן הכסף לפלוני ושדי מכורה לך בו קנה מדין ערב. הילך מנה ותהא שדך מכורה לפלוני קנה אותו פלוני השדה מדין עבד. תן מנה לפלוני ותקנה לו שדי בו קונה מדין שניהם). וצריכא: דאי אשמועינן קידושין, משום דהא איתתא ניחא לה בכל דהו כדריש לקיש דאמר ריש לקיש: טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו, אבל ממונא אימא לא; ואי אשמועינן ממונא, משום דאיתיהיב למחילה אבל קידושין אימא לא - צריכא.

החידוש במקרים אותם מביאה הגמרא הוא בכך שהקידושין אינם קידושין "לפי הספר", שבהם הבעל נותן לאשה ממון: במקרה הראשון המוצג בגמרא, האשה אינה מקבלת ממון לידה. אם כן, צריך להבין במה היא מתקדשת, הרי לא קבלה דבר! במקרה השני, הבעל איננו מוציא ממון מכיסו. שוב, צריך להבין במה היא מתקדשת, הרי היא לא קבלה ממנו דבר! במקרה השלישי והאחרון, חוברות שתי הבעיות: האשה איננה מקבלת דבר, והבעל איננו מוציא כלום מכיסו. כאן השאלה קשה הרבה יותר: במה, אם כן, היא מתקדשת? ישנן מספר שיטות בהבנת הסוגיה. אנו נתמקד בהבנת הרמב"ם. אמנם חסרים אנו את פירוש הרמב"ם על הסוגיה, אבל מפסיקת הרמב"ם נוכל להבין מהי דרכו, וכך פוסק הרמב"ם בהלכות אישות (ה, כא-כב):

האשה שאמרה 'תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש אני לך', ונתן ואמר לה 'הרי את מקודשת לי **בהנאה** מתנה זו שנתתי על פיך', הרי זו מקודשת. אף על פי שלא הגיע לה כלום, הרי **נהנית** ברצונה שנעשה **ונהנה** פלוני בגללה. וכן אם אמרה לו 'תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש לו', ונתן לו וקידשה אותו פלוני ואמר לה 'הרי את מקודשת לי **בהנאה** מתנה זו שקבלתי ברצונך', הרי זו מקודשת.

אמר לה 'הא לך דינר זה מתנה והתקדשי לפלוני', וקידשה אותו פלוני ואמר לה 'הרי את מקודשת לי **בהנאה** זו הבאה לך בגללי', הרי זו מקודשת אף על פי שלא נתן לה המקדש כלום.

המושג החוזר ונשנה בהלכות אלו הוא ה**הנאה**, וזהו פירושו של הרמב"ם לסוגיה. כלומר, בכל המקרים למרות שהאשה איננה מקבלת ממון ממש מידי הבעל, היא מקבלת הנאה. לכאורה, יש מקום לבוא ולשאול כיצד יכולה ההנאה לפעול? הרי התורה קבעה שלוש דרכים לקידושי אשה: כסף, שטר וביאה ותו לא! אם כן, מנין צצו להם קידושין בהנאה? התשובה לכך היא שהנאה היא סוג של קנין כסף. יותר מכך, ההנאה עומדת ב**יסוד** קנין כסף ומכוחה פועל קנין הכסף בעצמו, שהרי כל הסיבה שכסף מועיל בקנין היא משום שגמירות הדעת של המקנה נשלמת כשמקבל את הכסף שממנו יכול ל**יהנות** ולעשות בו כל מה שחפץ.

לפי זה הדברים ברורים. הרי כל עניינו של כסף הוא ה**הנאה שיוצאת ממנו**, ולכן פשוט שניתן יהיה לקדש בהנאה שהיא יסודו של קנין כסף, וכיון שאת עיקרון ההנאה למדנו **מקנין כסף**, היא צריכה להיות הנאה **כלכלית** ששווה כסף ולא סתם הנאה פסיכולוגית.

הרמב"ם לא המציא פירוש זה. קידושין בהנאה אינם חידוש של הרמב"ם, אלא מוכח כן ממיקום הסוגיה. סוגייתנו נמצאת בין סוגיית המקדש במלווה, שם אומרת הגמרא: "**בהנאה** מלווה - מקודשת", לבין סוגיית אדם חשוב, שם מבררת הגמרא במה האשה מתקדשת ומגיעה למסקנה ש"הכא באדם חשוב עסקינן, דבהיא הנאה דקא מקבל מתנה מינה גמרה ומקניא ליה נפשה". על פי זה פשוט, שגם בסוגיה שלנו ה**הנאה** היא מה שמקבלת האשה.

נציג שלוש בעיות העולות מעיון בדברי הרמב"ם :
 הבעיה הראשונה עולה מן ההשוואה בין פסיקת הרמב"ם אצלנו בהלכות אישות ובין פסיקתו בהלכות מכירה. בסיכום סוגייתנו אומרת הגמרא : "איתמר נמי משמיה דרבא, וכן לענין ממונא". פשט דברי הגמרא, וכן מוכח מפירושו של רש"י, הוא שכל המקרים בהם עוסקת הגמרא בענייני קידושין : קידושין מדין ערב, מדין עבד כנעני ומדין שניהם - שייכים גם בענייני ממון¹. אולם הרמב"ם בהלכות מכירה (א, ה) פוסק :

האומר לחבירו תן מנה לפלוני ויקנה ביתי לך, כיון שנתן - קנה הבית מדין ערב.

הרמב"ם אינו מזכיר את שני המקרים הנוספים, היינו : מכירה מדין עבד כנעני ומכירה מדין שניהם! נשאלת השאלה - מדוע? הר"ן על סוגייתנו כותב (ג, א בדפי הר"ן 9) :

שמה סובר הוא דדווקא לגבי קידושין גמרינן מעבד כנעני, משום דעבד ואשה כהדדי ניהו, דעבד גמר 'לה' 'לה' מאשה, אבל לענין ממון אין למדין מעבד כנעני. אבל אין זה מחוור וצריך עיון.

כלומר, הר"ן אומר שאכן רבא למד את כל שלושת הדינים לענין ממון, אבל הרמב"ם לא קבל את דבריו כיון שאין ללמוד ענייני ממון מדיני עבד. לימוד מעבד לאשה מצאנו, אך לימוד מעבד לענייני ממון לא מצאנו, ולפיכך לא ניתן ללמוד מכירה מדין עבד ומכירה מדין שניהם (הכוללת בתוכה דין עבד).

הכסף משנה תוקף בחריפות את נסיון התירוץ של הר"ן :

ותמהני איך עלה בדעתו של הר"ן לומר דשמא סובר רבינו דווקא לגבי קידושין וכו' אבל לענין ממון אין למדין מעבד כנעני. דאטו רבינו אמורא הוא דליפלוג על רב דאמר וכן לענין ממונא?!

על כן הוא מנסה לתרץ תירוץ אחר :

לכן צריך לומר דרבינו הוה גריס הא דאמר רבא וכן לענין ממונא, סמוך לתן לו ואתקדש אני לך מקודשת מדין ערב. וטעמא דרבא אמרה מדין ערב ולא אמרה מדין עבד, אפשר דהוי מטעמא דכתב הר"ן.

כלומר, לדעת הכסף משנה לרמב"ם הייתה גירסא שונה בגמרא. בגרסתו המילים "וכן לענין ממונא" מוסבות רק על דין ערב ולא על דין עבד כנעני ודין שניהם. בהמשך המאמר ננסה לתרץ את דברי הרמב"ם באופן אחר על פי גירסת הגמרא שלנו.

1. הרמב"ן שואל : הרי הגמרא עסקה במקרה רביעי, והוא המקרה של אדם חשוב. אם כן, מדוע רש"י מביא רק את שלושת המקרים שלנו ומעדיף להתעלם מהמקרה של אדם חשוב? ומתוך : המקרה הרביעי, מופיע בגמרא כשאלה של רבא : "בעי רבא, הילך מנה ואקדש אני לך מהו?" וכיון שרבא בעצמו לא פשט את הבעיה, לא יתכן שרבא יאמר בסוף הסוגיה "וכן לענין ממונא" על כל ארבעת המקרים, כיון שהוא עצמו אינו יודע מה הדין במקרה הרביעי, ולפיכך מתעלם רש"י ממקרה זה.

בעיה שניה מעלים המפרשים בדברי הרמב"ם בהלכות מכירה: בהלכות אישות הסביר הרמב"ם שבכל שלושת הדינים הקידושין מתבצעים בהנאה שאותה קבלה האשה. אם כן, כך צריך להיות גם בעניין המכירה. אבל הרמב"ם בהלכות מכירה אינו מזכיר ולו אף ברמז את ההנאה, אלא אומר: "קנה הבית מדין ערב". לאן נעלמה ההנאה?

בעיה נוספת עולה מדיוק בדברי הרמב"ם בסוגייתנו: "אף על פי שלא הגיע לה כלום, הרי **נהנית** ברצונה שנעשה **ונהנה** פלוני בגללה". מדוע כופל הרמב"ם את דבריו? הלא די לנו בכך שהיא נהנתה ומדוע הוא מוסיף "ונהנה פלוני בגללה", מה אכפת לי בהנאתו של פלוני?

ב. מהו "דין ערב"?

נפתח בבעיה השנייה. שאלנו, מדוע הרמב"ם אינו מזכיר הנאה בהלכות מכירה, ולעומת זאת הוא כן מזכיר את דין ערב. מצד שני - בהלכות אישות הרמב"ם חוזר ומדגיש את עניין ההנאה, ואינו מזכיר כלל "דין ערב". ירצה המתרחץ לומר שדין ערב הוא הנאה. ערב משתעבד בגלל הנאה רצינית שיש לו - הרי כולם רואים עכשיו שסומכים עליו והוא נתפס בציבור כאדם אמין, ובעבור ההנאה הגדולה שיוצאת לו מכך - הוא מוכן להשתעבד. לפי זה נאמר שבהלכות מכירה "תן מנה לפלוני ויקנה ביתי לך", המקנה מוכן להקנות את הבית בהנאה שפלוני עשה את רצונו, כשם שבקידושין האשה נקנית בהנאה שפלוני עשה את רצונה. נמצא לפי זה שגם במכר וגם בקידושין, המכר והקידושין חלים על ידי ההנאה, והמילים "דין ערב" שוות למושג הנאה.

אולם, מעיון בסוגיית הגמרא (בבא בתרא קע"ב), לגבי הסיבה לשיעבוד הערב, נראה שלא ניתן לומר כן. הגמרא שם כותבת:

והלכתא: ערב בשעת מתן מעות - לא בעי קנין; אחר מתן מעות - בעי קנין.
ערב דבית דין - לא בעי קנין, דבההיא הנאה דמהמן ליה, גמר ומשעבד ליה.

דברי הגמרא ברורים ובהירים: **רק** לערב הממונה על ידי **בית דין** יש הנאה שבעבורה הוא משתעבד. מה שאין כן לגבי ערב רגיל שלא בפני בית דין, לגביו לא מוזכרת **שום הנאה**. כן מוכח גם מדברי הרמב"ם בהלכות מלוה ולווה (כה, ב):

אמר לו בשעת מתן מעות 'הלוהו ואני ערב' - נשתעבד הערב ואינו צריך קנין.
וכן אם בית דין עשו אותו ערב נשתעבד אף על פי שלא קנו מידו, כגון שהיו בית דין רוצין לגבות מן הלוה ואמר להם 'הניחוהו ואני ערב לכם', הואיל ויש לו הנאה שהאמינוהו בית דין, באותה הנייה שעבד עצמו.

גם כאן ניתן לראות בבירור שכל עניין ההנאה מופיע רק אצל ערב שעשאוהו **בית דין**. ובמה משתעבד ערב רגיל? רבינו גרשום על הגמרא בבבא בתרא (שם) כותב:

והלכתא ערב בשעת מתן מעות לא בעי קנין ומשתעבד, **דמצי אמר ליה, אי לאו את - לא נפיק זוזי מתחת ידי**.

מה פירוש "מצי אמר ליה", וכי בגלל שיש לו טענה צודקת משתעבד לו הערב? אם מבחינת הגדרים ההלכתיים הרגילים לא נוצר שיעבוד אז אין על הערב שום שיעבוד! נראה להסביר את דבריו, שיש פה **תקנת חכמים מיוחדת**. הרי ישנן כמה תקנות שנועדו להבטיח שלא תנעול דלת בפני לוויין, וייתכן ששיעבודו של ערב נובע כתוצאה מכך. אם כשיבוא המלווה לתבוע את הערב, יוכל הערב להגיד לו שמעולם לא התחייב בשום צורה להחזיר לו את הכסף, לא ילוו בני אדם כסף זה לזה. לכן תקנו חכמים שהערב ישתעבד למלווה כדי שימשיכו להלוות כסף ולא תנעול דלת. נסביר שוב, למלווה יש טענה צודקת, אותה הוא מפנה כלפי הערב: אילולא אתה, לא הייתי מוציא פרוטה מכיסי. הערב מסכים להשתעבד בטענה זאת, הואיל ומכיר בצדקתה - אילולא הוא לא הייתה מתבצעת ההלוואה. מדוע, אם כן, מועילה הסכמתו על פי ההלכה? **חכמים** הם אלו שנתנו תוקף להסכמה הזאת של הערב כדי שלא תנעול דלת.

הסבר הרמב"ם בהלכות מכירה

על פי דברינו יוצא שאין הערב משתעבד בגלל ההנאה אלא בגלל תקנת חכמים. אם כן, מדברי הרמב"ם בהלכות מכירה עולה קושי נוסף. הרמב"ם פסק: "האומר לחבירו תן מנה לפלוני ויקנה ביתי לך, כיון שנתן - קנה הבית מדין ערב". הרי שיעבודו של ערב הוא תקנת חכמים מיוחדת בענייני **הלוואה** כפי שהסברנו, ובענייני עוסקים בדין **מכר**. איזו תקנת חכמים שייכת במכר? וכי יש כלל "שלא תנעול דלת בפני מוכרין"? וכיון שאין פה שיעבוד מדין ערב, מה שייך פה כלל דין ערב? ומאיזה דין מועיל המכר בשדה?

התשובה היא שהמכר מועיל מדין **קנין כסף**. מהו מעשה קנין? קנין אינו יכול להתבצע ללא גמירות דעת, ללא הסכמת שני הצדדים. ומצד שני, גם אם גמרה דעתם של הקונה והמוכר, הקנין לא יתבצע ללא מעשה. המעשה בקנין מועיל לשני דברים: הראשון - רצינות, מעשה הקנין מראה שישנה גמירות דעת רצינית ואמיתית בין שני הצדדים לביצוע המכר; והשני - קביעת הרגע המדויק של העברת הבעלות. נחזור למקרה שלנו: "כיון שנתן קנה", מדוע? בגלל שהתבצע קנין כסף. הקונה הוציא כסף מכיסו וזהו מעשה קנין רגיל לחלוטין, ובכסף נקנה לו השדה. הכסף מקיים את שתי תועלות הקנין: הוא גם מראה על רצינותו של **הקונה**, שהרי אם לא היה חפץ בקנין לא היה מוציא כסף מכיסו; והוא גם קובע את הרגע המדויק שבו התבצע הקנין. ישאל השואל: הרי לא המוכר קיבל את הכסף אלא מישהו אחר ואולי זה מראה על חוסר רצינות מצד **המוכר** בביצוע המכר? עונה לו הרמב"ם: "כיון שנתן - קנה הבית מדין ערב". כעת נבין: בערב מצאנו מציאות בה אדם מתחייב לחבירו למרות שלא קיבל לידו דבר בתמורה. את הנקודה הזאת **בלבד** לומדים לעניין מכר. המכר מתבצע בקנין כסף, וכיצד הוא מתבצע למרות שהמוכר לא מקבל דבר לידו? זה כמו בדין ערב! היינו, מדין ערב למדנו שלהסכמתו הברורה של האדם, למרות שלא נעשית "לפי הספר", ניתן תוקף הלכתי. במקרה של הערב ניתנה לו "הזכות" להשתעבד, ובמכר - למכור. אבל לכל אחד ניתן התוקף ההלכתי, או נאמר - כל אחד מהם **פועל** מסיבתו הוא: בערב -

משום תקנת חכמים שלא תנעול דלת בפני לוויין, ובמכר - משום הכסף שניתן בדומה לכל קנין כסף רגיל.

הסבר זה, לפיו המכר מועיל כקנין כסף רגיל, ניתן להוכחה מסדר ההלכות בהלכות מכירה: בהלכה ג כותב הרמב"ם: "ובמה יקנה המקח? הקרקע נקנית באחד משלושה דברים: בכסף או בשטר או בחזקה". כעת פורט הרמב"ם דרכים אלו. בהלכה ד פותח הרמב"ם: "כיצד בכסף?", בהלכה ז: "כיצד בשטר?" ובהלכה ח: "כיצד בחזקה?". הלכה ו, אם כן, נמצאת בתוך קובץ ההלכות העוסקות בקנין **כסף**, ולפיכך פעולתה **מדין כסף** ולא מדין הנאה.

הסבר הרמב"ם בהלכות אישות

נחזור להלכות אישות. לפי דברינו בהלכות מכירה למדנו שדין ערב משמעותו שאין צורך שהמתחייב, המוכר, יקבל לידו דבר אלא די בהסכמתו. אם כן, כך גם צריך להסביר בקידושי האשה. כמו שראינו, האשה מתקדשת בהנאה, וזה לא קשור כלל לדין ערב. ההנאה היא יסוד קנין כסף כפי שהסברנו בתחילת דברינו, ואלו הם בדיוק דברי הרמב"ם: "הרי נהנית ברצונה שנעשה" - הקידושין מתבצעים בהנאה. ומה שכותב בתחילת המשפט: "אף על פי שלא הגיע לה כלום" - זהו דין ערב. זוהי הנקודה **האחת והיחידה** שנלמדת מדין ערב: למרות שלא הגיע לה כלום היא מתחייבת ברצונה. ומה נותן להסכמתה את התוקף למרות שלא הגיע הכסף לידה? מה מפעיל את הקידושין? ההנאה שקיבלה האשה, הנאה שעומדת ביסוד קנין כסף. אם נדייק נראה שאלו הם דברי הגמרא: "מקודשת מדין ערב... האי איתתא נמי אף על גב דלא מטי הנאה לידה קא משעבדא ומקניא נפשה". זהו דין ערב: השתעבדות בלי קבלת כסף בפועל. אך מה נותן את התוקף, מהו הגדר ההלכתי שמכוחו מתבצע העניין? כל אחד כדינו: בערב - תקנת חכמים; במכר - קנין כסף; ובאשה - ההנאה.

ג. השמטת הרמב"ם בהלכות מכירה

מפרשי הרמב"ם הקשו עליו, כפי שהזכרנו, מדוע הרמב"ם מתעלם בהלכות מכירה משני המקרים הנוספים שמוזכרים בסוגייתנו: דין "עבד כנעני" ודין "שניהם"? נבחן את שני המקרים האלה בהקשר להלכות מכירה²:

מקרה א: דין עבד כנעני - "הילך מנה ותהא שדך מכורה לפלוני". ניתן להסביר בפשטות מדוע הרמב"ם אינו מביא מקרה זה. הסיבה היא שזהו מקרה פשוט, שאין בו כל חידוש, ולא צריך להביא בשבילו את דין עבד כנעני. הרי יש פה דין זכין לאדם שלא בפניו. אדם נותן לחבירו מנה, ובעבור אותו מנה, חבירו מקנה את השדה לפלוני. אין זה משנה כלל שפלוני לא הוציא כסף מכיסו כי המוכר קיבל כסף. אמנם הקונה אינו יודע דבר על המכירה, אך דין "זכין לאדם שלא בפניו" פותר בעיה זו. אין שום בעיה, אלא מתבצע קנין כסף רגיל ללא

2. הציטוטים מפירושו של רש"י על סוגייתנו.

שום חידוש חוץ מעניין הזכיה לפלוני. אבל זה לא שייך לדין עבד כנעני, זה דין בהלכות 'זכי' שהרמב"ם דן בו במקום אחר!!

מקרה ב: דין שניהם - "תן מנה לפלוני ותיקנה לו שדי בוי". הרמב"ם אינו דן בכך כיון שבמקרה זה המכר **לא חל!** מדוע? קנין כסף פועל בדרך זו: הקונה נותן כסף למוכר ובכך ניקנה לו המקח. נניח שדין ערב מאפשר לבצע קנין אף על פי שהמוכר לא יקבל דבר לידו, ונניח שדין עבד כנעני מאפשר לבצע קנין אף על פי שהקונה לא מוציא דבר מכיסו, העיקר שיהיה כסף "באוויר" וכך יהיה קנין כסף. אבל במקרה זה יש בעיה קשה: **הכל הפוך**, כי **הקונה** הוא זה **שמקבל** את הכסף!! זה לא יתכן! זה ודאי אינו קנין כסף. יכול להיות שרוצה המוכר שאת הבית יקבל הקונה במתנה, אך לשם כך צריך הקונה לעשות קנין **חדש** כשמגיע השדה לידו, אבל בכסף לא יכול השדה להיקנות, כי לא מצאנו קנין כסף שבו **הקונה** הוא זה **שמקבל** את הכסף.

על פי דברים אלה, קשה כעת להבין כיצד פועלים קידושי אשה, הרי גם שם יוצא לכאורה שהכל הפוך: במקום שהאשה תקבל כסף לשם קידושין, הבעל מקבל!! הכיצד! תשובה לדבר היא, כפי שהסברנו בתחילת דברינו, שהאשה **מקבלת הנאה**. לאשה יש הנאה בכך שעל פיה קיבל בעלה המיועד מתנה, ובהנאה היא מתקדשת, וודאי שלא בכסף עצמו, אותו קיבל הבעל.

אליה וקוץ בה. לפי זה, מדוע לא נגיד שגם במכר (במקרה השני שהבאנו), אמנם הקונה הוא זה שקיבל את הכסף, וזה הפוך מהצורה התקינה שבה אמור להתבצע המכר, אבל סוף סוף הרי יש פה הנאה. ולפי דברינו, ההנאה היא יסוד קנין כסף. אם כן, מדוע לא יקנה השדה לקונה, הרי המוכר קיבל הנאה בכך שעל פיו קיבל חברו מתנה כספית, כלומר - למעשה קיבל המוכר הנאה שהיא דבר השווה לכסף, ובהנאה זאת, מדוע לא יתבצע המכר?

התשובה היא שלא מצאנו קנין הנאה במכר. בקידושין מחדשת לנו ההלכה שאשה מתקדשת בהנאה, אבל במכר אין קנין כזה, אין קנין בהנאה. הסיבה לכך נעוצה בהבדל יסודי שבין קנין לבין קידושין. שניהם אמנם יכולים להתבצע על ידי כסף, אך בקנין - הכסף הוא **התכלית**, ובקידושין - לא. כלומר, בקנין מטרת המוכר היא לקבל את הכסף כדי שיוכל להשתמש בו, לעומת זאת בקידושין **אין מטרתה** של האשה, המתפקדת כמוכר, לקבל את הכסף, מטרתה של האשה היא הקידושין, להיות מיוחדת לאיש. הכסף הוא אחד מהדרכים להיכנס בברית הקידושין ותו לא. לפי הבדל זה נוכל כעת להבין: בקנין רגיל אי אפשר להשתמש בהנאה כיון שמהקנין צריך המוכר לקבל **משהו בפועל**, משהו שיוכל להשתמש בו בעתיד לצורכי ביתו ועסקיו. הנאה איננה נותנת דבר כזה. הנאה נשארת בלבו של האדם ולכן ברור שמוכר נורמלי לא יהיה מוכן לבצע כך קנין, ולפיכך לא מועילה הנאה בקנין. מה שאין כן בקידושין, שם חידשה ההלכה שהנאה יכולה להועיל (וכפי שהסברנו ההנאה נבחרה משום שהיא זו שעומדת ביסוד קנין כסף), ולא צריך דווקא כסף כי בכל מקרה לא הכסף הוא הדבר העיקרי שבו רוצה האשה אלא בעצם הקידושין.

ד. הכפילות בדברי הרמב"ם

לא נותר לנו אלא להסביר את דיוקנו בדברי הרמב"ם שכפל את דבריו :

האשה שאמרה 'תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש אני לך', ונתן ואמר לה 'הרי את מקודשת לי בהנאת מתנה זו שנתתי על פיך', הרי זו מקודשת. אף על פי שלא הגיע לה כלום, הרי **נהנית** ברצונה שנעשה **ונהנה** פלוני בגללה.

כדי להבין פשר כפל זה, נזדקק לעיין במחלוקתם של הרמב"ן והרא"ש. אנו דננו במקרה שאשה אומרת לאיש 'תן מנה **לפלוני** ואתקדש אני לך'. מה יהיה הדין אם אשה תאמר לאיש : 'תן מנה על גבי **סלע** ואתקדש אני לך' או : 'תן ככר **לכלב** ואתקדש אני לך'! כותב הרמב"ן³ :

אבל הדברים מראין שאם אמרה לו 'השלך מנה זו לים ואתקדש אני לך', וזרק - מקודשת... והכא נמי קתני 'תנהו לכלב', אינה מקודשת. טעמא דאמרה ליה סתם, הא אמרה ליה 'תנהו לכלב ואתקדש אני לך' - **מקודשת**.

דברי הרמב"ן ברורים. לדעתו במקרים אלה תהיה האשה מקודשת. לעומתו כותב הרא"ש⁴ :

ביתנהו על גבי הסלע ויתנהו לכלב איכא לספוקי אם אמרה האשה 'תן מנה על גבי הסלע ואקדש אני לך' וכן 'ככר לכלב ואקדש אני לך', אם היא מקודשת מדין ערב כמו ביתן מנה לאבא ולאביך, 'תן מנה לפלוני', 'תן ככר לפני ואקדש אני לך'; או דילמא לא אמר מדין ערב אלא דומיא דערב, דאף על גב דלא מטיא לידיה, **מיהו מטיא לאיניש אחרינא** גמר ומשעבד נפשיה, אבל היכא דלא מטיא הנאה לשום איניש לא דמי לערב... ויען כי ראיתי מקצת הגדולים שכתבו דהוי מקודשת מדין ערב, כתבתי הנראה לי. ודעתי נוטה **דלא דמי לערב כלל וראוי להחמיר בדבר**.

הרא"ש חולק, אם כן, על הרמב"ן, וסובר שדין ערב פועל רק אם יש **מישהו** שמקבל, ולא די בחפץ כגון אבן או בבעל חיים כגון כלב. לא נתמקד כעת בהבנת נקודת המחלוקת שבין הרמב"ן והרא"ש כיון שדבר זה חורג מענייננו, אך אם נתבונן שוב בדברי הרמב"ם נראה שהרמב"ם מדייק בלשונו דיוק רב: "הרי נהנית ברצונה שנעשה", זהו הדין הרגיל של ההנאה בה מתקדשת האשה, אבל הרמב"ם מוסיף: "ונהנה **פלוני** בגללה", הרי דברי הרמב"ם ברורים כדברי הרא"ש. הרמב"ם מדגיש שצריך שיהיה פלוני שנהנה, ואי אפשר להשתמש בכך בסלע או בכלב. אי אפשר להשתמש בדין ערב בחפץ או בבעל חיים, אלא צריך אדם שיהנה מן הכסף במקום המתחייב, וזהו שמדייק הרמב"ם בלשונו.

3. הדברים מופיעים בחידושי לך, ח, ב.

4. בסימן יג.

ה. סיכום

במאמר זה ניסינו לברר את הבנת הרמב"ם בעניין קידושי האשה מדין ערב, ומתוך דברים אלו הגענו לבירור מעמיק בעניין קידושי האשה בהנאה. הסברנו מדוע התעלם הרמב"ם משני מקרים בהלכות מכירה, למרות שפסק אותם בעניין קידושין. בסיום המאמר דייקנו בלשונו של הרמב"ם והראנו שדעתו נוטה לדעת הרא"ש כנגד דעת הרמב"ן בעניין השוואת נוספות לדין ערב.